

QARŞILIQLI TƏLƏBLƏRİN ƏVƏZLƏŞDİRİLMƏSİ

Əgər müəssisəni tərəfdaşı müəssisə üçün eyni zamanda həm malsatan (podradçı), həm də alıcıdırsa (sifarişçidirsə), onda elə bir vəziyyət yaranır ki, bu müəssisələr bir-birlərinə münasibətdə eyni zamanda həm kreditör, həm də borclu olurlar. Belə hallarda öhdəliklər qarşılıqlı tələblərin əvəzləşdirilməsi yolu ilə həyata keçirilə bilər.

Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsinin 540-cı maddəsinə əsasən əgər iki şəxs arasında mövcud olan qarşılıqlı tələblərin icra müddəti çatmışsa, həmin tələblərə onların əvəzləşdirilməsi yolu ilə xitam verilə bilər.

Tələblərin əvəzləşdirilməsi tələblərdən birinin icra müddətinin hələ çatmadığı, lakin bu tələbə hüququ olan tərəfin əvəzləşdirməyə tərəfdar olduğu halda da mümkündür. Tələblərin əvəzləşdirilməsi bu barədə digər tərəfə məlumat verməklə həyata keçirilir, məlumat hər hansı şərtlə və ya müddətin müəyyənləşdirilməsi ilə bağlı olduqda etibarsızdır.

Aşağıdakı hallarda öhdəliklərin əvəzləşdirilməsinə yol verilir.

1. tələblərin əvəzləşdirilməsi razılaşma yolu ilə əvvəlcədən istisna edilməmiş;
2. öhdəliyin predmetinə tutmanı yönəltmək olmazsa və ya öhdəliyin predmeti yaşayış vəsi-tədirsə;
3. öhdəlik sağlamlığa vurulan zərərin əvəzinin ödənilməsinə nəzərdə tutursa;
4. digər tərəfin ərizəsi ilə tələbə iddia müddəti tətbiq edilməli olduqda və bu müddət keçdikdə;
5. alimentlərin tutulması ilə bağlı olduqda;
6. bu; Azərbaycan Respublikasının və əbələdiyyənin tələbidirsə; digər tərəfin qarşılıqlı əvəzləşdirmə tələbi hansı orqanın vəsaitindən ödənilməlidirsə, öhdəliyin də həmin orqanın xey-rinə icra edilməli olduğu hallar istisna təşkil edir.
7. Mülki Məcəllədə nəzərdə tutulmuş digər hallarda.

Baxmayaraq ki, Mülki Məcəllə tələblərin əvəzləşdirilməsi üçün bir tərəfin digər tərəfə mə-lumat verməsini kifayət sayır, mübahisələrə yol verməmək üçün tərəflərin yazılı sənəd tərtib et-məsi məqsədəuyğundur. Belə sənəd kimi qarşılıqlı tələblərin əvəzləşdirilməsi haqqında akt, əvəzləşdirmə aparılması haqqında protokol, qarşılıqlı tələblərin bağlanması haqqında sənəd və s. tərtib edilə bilər. Bu cür əməliyyatları rəsmiləşdirmək üçün qarşılıqlı tələblərin əvəzləşdirilməsi haqqında akt daha geniş yayılmışdır. Bu sənədin təsdiq edilmiş forması yoxdur, bununla belə bu sənəd müəyyən tələblərə cavab verməlidir. Bu aktda əvəzləşdirmədə iştirak edən şəxslər və həmçinin, əvəzləşdirilən öhdəliklərin yaranması üçün əsas olmuş sənədlər (müqavilə, hesab, qaimə-faktura, vergi hesab- fakturası, ödəmə tapşırığı və s.) mütləq göstərilməlidir. Əvəzləşdiri-lən öhdəliyin məbləğinin tərkibində ƏDV varsa, o, mütləq ayrıca göstərilməlidir.

Misal. A müəssisəsi 14.08.2016-cı il tarixli, 18 sayılı müqaviləyə əsasən B müəssisəsinə 59.000 manat (o cümlədən ƏDV - 9.000 manat) dəyərində mal göndərmişdir. Malın B müəssi-səsinə göndərilməsi aşağıdakı sənədlərlə rəsmiləşdirilmişdir:

- Qaimə-faktura: 21.08.2016-cı il tarixli, AAA № 000052
- Elektron vergi hesab-fakturası: 24.08.2016-cı il tarixli, MMM № 000049

B müəssisəsi 09.08.2016-cı il tarixli, 10 sayılı müqavilə üzrə A müəssisəsi üçün marketing araşdırması aparmışdır. Yerinə yetirilmiş işin dəyəri 35.400 manat (o cümlədən ƏDV - 5.400 manat) təşkil edir. İş üzrə hesabat 14.08.2016-cı il tarixində sifarişçiyə təqdim edilmişdir.

Marketing araşdırmasının aparılması aşağıdakı sənədlərlə rəsmiləşdirilmişdir:

- İşlərin yerinə yetirilməsi barədə 18.09.2016-cı il tarixində imzalanmış akt.
- Elektron vergi hesab-fakturası: 18.09.2016-cı il tarixli, BBB№ 000034.

Hər iki müqavilədə hesablaşmaların aparılması üçün eyni şərt nəzərdə tutulmuşdur: ödəniş mal alıcıya təqdim edildikdən (işin yerinə yetirilməsi barədə akt imzalandıqdan) sonra 30 gün ərzində həyata keçirilir.

24.09.2016-cı il tarixində tərəflər Qarşılıqlı tələblərin əvəzləndirilməsi haqqında akt imzalamışlar. Aktı aşağıdakılar göstərilir:

14.08.2016-cı il tarixli, 18 sayılı müqavilənin icrası üzrə A müəssisəsi kreditör, B müəssisəsi isə borcludur. Bu müqavilə üzrə öhdəliyin məbləği 59.000 manat (o cümlədən ƏDV- 9.000 manat) təşkil edir. Öhdəliyin yaranmasına əsas: 21.08.2016-cı il tarixli, AAA seriyalı 000052 №-li qaimə-faktura və 24.08.2016-cı il tarixli, MMM seriyalı № 000049 №-li elektron vergi hesab-fakturası.

09.08.2016-cı il tarixli, 10 sayılı müqavilənin icrası üzrə B müəssisəsi kreditör, A müəssisəsi isə borcludur. Bu müqavilə üzrə öhdəliyin məbləği 35.400 manat (o cümlədən ƏDV- 5.400 manat) təşkil edir. Öhdəliyin yaranmasına əsas: İşlərin yerinə yetirilməsi barədə 18.09.2016-cı il tarixində imzalanmış akt və 18.09.2016-cı il tarixli, BBB seriyalı 000034 №-li elektron vergi hesab-fakturası.

Tərəflər 35.400 manat məbləğində qarşılıqlı tələbləri əvəzləndirmək yolu ilə ödəmək qərarına gəlmişlər.

Əvəzləndirilən məbləğlərin tərkibində olan ƏDV məbləği (5.400 manat) qarşılıqlı olaraq tərəflərin ƏDV depozit hesabındakı sub-üçət hesablarına köçürülməkdədir.

Bu akt imzalandıqdan sonra 09.08.2016-cı il tarixli, 18 sayılı müqavilə üzrə A müəssisəsinin B müəssisəsinə olan 35.400 manat (o cümlədən ƏDV - 5.400 manat) məbləğində borcu tam ödənilmiş hesab edilir. 14.08.2016-cı il tarixli, 18 sayılı müqavilə üzrə B müəssisəsinin A müəssisəsinə olan 59.000 manat (o cümlədən ƏDV - 9.000 manat) məbləğində borcu isə 35.400 manat (o cümlədən ƏDV - 5.400 manat) məbləğində azaldılır.

24.10.2016 tarixində B müəssisəsi A müəssisəsinə qalan borcunu, yəni 23.600 manatı (o cümlədən ƏDV - 3.600 manat) A müəssisəsinə ödəmişdir.

Vergi qanunvericiliyin tələblərinə müvafiq olaraq vergi ödəyicisi aldığı malların (işlərin, xidmətlərin) dəyərini tərkibindəki ƏDV məbləğini büdcə ilə əvəzləndirə bilmək üçün digər şərtlərlə yanaşı həmçinin bu ƏDV məbləğini malsatana (podradçıya) nağdsız qaydada ödəməlidir. Qarşılıqlı tələblərin əvəzləndirilməsi haqqında aktın imzalanma tarixi yerinə yetirilmiş işin dəyərini ödənilməsi tarixi hesab olunur, akt özü isə ƏDV məbləğinin nağdsız ödənilməsi faktını təsdiq edən sənəddir (bu Vergilər Nazirliyinin 1 sentyabr 2003-cü il tarixli, 12/12-24/447-1092 sayılı məktubunda da göstərilir). Beləliklə, həm A müəssisəsi, həm də B müəssisəsi Qarşılıqlı tələblərin əvəzləndirilməsi haqqında aktın imzalandığı tarixə həmin aktı göstərən ƏDV məbləğini (5.400 min manat) büdcə ilə əvəzləndirə bilərlər. Lakin yadda saxlamaq lazımdır ki, ƏDV məbləğini qarşılıqlı silmək olmaz. Vergi qanunvericiliyinin tələbinə əsasən A müəssisəsi qarşılıqlı əvəzləndirilən borcun tərkibindəki ƏDV məbləğini B müəssisəsinin ƏDV depozit hesabındakı sub-üçət hesabına, B müəssisəsi isə öz növbəsində həmin məbləği A müəssisəsinin ƏDV depozit hesabındakı sub-üçət hesabına ödəməlidir.

Yuxarıda göstərilən əməliyyatlar A müəssisəsinin və B müəssisəsinin mühasibat uçotunda aşağıdakı yazılışlarla əks etdirilir:

A müəssisəsi

Əməliyyatın məzmunu	Debet	Kredit	Məbləğ, man.
21.08.2016			
B müəssisəsinə mal göndərilmişdir	62	46	59.000
Alıcıya göndərilmiş mal üzrə büdcəyə ƏDV hesablanmışdır	46	68(ƏDV V)	9.000
18.09.2016			
B müəssisəsinin göstərdiyi marketing araşdırmaları üzrə xidmət qəbul edilmişdir	26	60	30.000
Alınmış xidmətin dəyərinin tərkibindəki ƏDV uçota alınmışdır	19	60	5.400
24.09.2016			
Qarşılıqlı tələblər əvəzləndirilmişdir	60	62	30.000
Qarşılıqlı silinə borcun tərkibindəki ƏDV məbləği öz ƏDV sub-üçət hesabından B müəssisəsinin ƏDV sub-üçət hesabına köçürülmüşdür	60	53-1	5.400
Alınmış xidmətin dəyərinin tərkibindəki ƏDV büdcə ilə əvəzləndirilmişdir	68(ƏDV V)	19	5.400
Silənə borcun tərkibindəki ƏDV məbləği ƏDV depozit hesabındakı sub-üçət hesabına daxil olmuşdur	53-1	62	5.400
24.10.2016			
14.08.2016-cı il tarixli, 18 sayılı müqavilə üzrə son haqq-hesab kimi B müəssisəsindən pul daxil olmuşdur (ƏDV-siz məbləğ)	51	62	20.000
ödənilən borcun tərkibindəki ƏDV məbləği ƏDV depozit hesabında ki sub-üçət hesabına daxil olmuşdur	53-1	62	3.600

B müəssisəsi

Əməliyyatın məzmunu	Debet	Kredit	Məbləğ, man.
21.08.2016			
A müəssisəsindən mal daxil olmuşdur	41	60	50.000
Alınmış malın dəyərini tərkibindəki ƏDV uçota alınmışdır	19	60	9.000
18.09.2016			
Marketing araşdırması üzrə xidmət A müəssisəsi tərəfindən qəbul edilmişdir	62	46	35.400
Alicı tərəfindən qəbul edilmiş xidmət üzrə büdcəyə ödəniləcək ƏDV uçota alınmışdır	46	68(ƏDV V)	5.400
24.09.2016			
Qarşılıqlı tələblər əvəzləndirilmişdir (ƏDV-siz məbləğ)	60	62	35.400
Qarşılıqlı silinə borcun tərkibindəki ƏDV məbləği öz ƏDV sub-üçət hesabından A müəssisəsinin ƏDV sub-üçət hesabına köçürülmüşdür	60	53-1	5.400
Alınmış mallar üzrə ƏDV büdcə ilə əvəzləndirilmişdir (qismən)	68(ƏDV)	19	5.400
Qarşılıqlı silinə borcun tərkibindəki ƏDV məbləği ƏDV sub-üçət hesabına daxil olmuşdur	53-1	62	5.400
24.10.2016			
14.08.2016-cı il tarixli, 18 sayılı müqavilə üzrə son haqq-hesab kimi A müəssisəsinə pul ödənilmişdir (ƏDV-siz məbləğ)	62	51	20.000
Ödənilən borcun tərkibindəki ƏDV məbləği öz ƏDV sub-üçət hesabından A müəssisəsinin ƏDV sub-üçət hesabına köçürülmüşdür	62	53-1	3.600
Alınmış mallar üzrə ƏDV büdcə ilə əvəzləndirilmişdir (qalan hissə)	68(ƏDV)	19	3.600